

کتاب‌شناسی

استاد علی اکبر سرفراز

شهلا پروین زاد

اشکانی و ساسانی نوشته شده و هم اکنون در محل بیشاپور موجود است. چندتن از پادشاهان ساسانی در تنگ چوگان که متصل به این جلگه است، بز دل کوهها نقوش خود را حجاری نموده و شرح فتوحاتشان را در معرض دید عابرین گذاشته‌اند. بیشاپور از شهرهای زیبای زمان ساسانی بوده که با سایر شهرهای متمدن آن روزگار، از جمله بیزانس (روم شرقی)، رقابت می‌کرده است.

استاد سرفراز در مورد تفاوت نقوش برجسته دوره هخامنشی با دوره ساسانی می‌نویسد: به طوری که می‌دانیم در نقوش برجسته هخامنشی، نقش ملکه دیده نمی‌شود، ولی در حجاری‌های ساسانی زن به صورت الهه ناهید و فرشته پیروزی (نیکه)، یا به شکل عادی و طبیعی خود عرضه شده است؛ چنان که در نقش رستم، مراسم تاجگذاری اردشیر اول، تصویری از بهرام و ملکه وجود دارد و در روی سکه‌های بهرام، علاوه بر نقش شاه، نقش ملکه که گاهی ولیعهد هم در آن حضور دارد مشاهده می‌شود.

* سنگ نبشته‌های میخی اورامانات

به قلم: علی اکبر سرفراز نقل شده از شماره پنج، سال سوم مجله بررسی‌های تاریخی، بی تا، ۸ ض، مصور، وزیری.

منطقه اورامانات در حدفاصل بین استان کرمانشاه و کردستان قرار گرفته است.

الف، کتاب‌ها:

* کشف یکی از مهمترین نقوش برجسته و جالب توجه دوره ساسانی

به قلم: علی اکبر سرفراز: چاپ اول، تهران، ضمیمه مجله بررسی‌های تاریخی، شماره یکم، سال ششم، بی تا، ۲۰ ص وزیری.

کشف یکی از مهمترین نقوش برجسته دوره ساسانی بر قطعه سنگی عظیم، مرهون کوشش‌های دکتر سرفراز و هیأت علمی باستان‌شناسی ایران در شهر باستانی بیشاپور است. این هیأت، قسمتی از حصار و برج و باروی مستحکم این شهر قدیمی را که به دستور شاپور اول ساسانی بنا گردیده از دل خاک بیرون کشیدند.

نقش برجسته کشف شده، در کنار جاده شاهی روزگار باستان بنا شده است.

این جاده مهم در گذشته، تخت جمشید و استخر را به شهر باستانی شوش می‌پیوست و در دوره ساسانی، فیروزآباد و بیشاپور را به تیسفون، مقر سلاطین ساسانی وصل می‌کرد... البته در زادگاه قوم پارسی نژاد ساسانی، کتیبه‌ها و نقوش برجسته بسیاری در جاهای مختلف وجود دارد، ولی نقش برجسته «تنگ چوگان» و مجسمه عظیم شاپور در غاری که در حوزه بیشاپور مقر پادشاهی شاپور اول حجاری شده، در زمره شاهکارهای حجاری در زمان ساسانیان است...

کتیبه‌ای که در این شهر پیدا شده، به دو خط پهلوی

آثاری که استاد سرفراز به صورت فردی یا با

همکاری دیگران پدید آورده است، در زمینه

تخصصی وی، یعنی باستان‌شناسی به مفهوم

کلی آن است. این آثار غالباً نتیجه کاوش‌های

میدانی و کشفیات پنجاه ساله استاد و نیز

توضیحات این دانشمند برجسته درباره هنر،

فرهنگ و تمدن کشورمان در ادوار مختلف

باستانی و تاریخی است. بخش دیگری از آثار

وی، شامل نقد و نظرهایی است که در

تصحیح دیدگاهها، با برداشت‌های نادرست

و غرضورزانه برخی باستان‌شناسان مشهور

خارجی عنوان شده است از استاد سرفراز ده

اثر به چاپ رسیده و بیش از ۴۴ مقاله علمی -

پژوهشی در نشریات مختلف منتشر شده

است. افزون بر این، گزارش‌های مکتوب و

تفصیلی استاد سرفراز به مسئولان ذیربط، بالغ

بر ۵۰ عنوان می‌رسد.

در کتاب‌شناسی حاضر، نخست کتاب‌ها

کتابچه‌ها و سپس مقالات استاد سرفراز را

معرفی کرده‌ایم. نکته در خور ذکر این که با

همه کوشش‌هایمان، به برخی از آثار استاد

همچون: «آناهیتا معبد عظیم بیشاپور» و

«بناهای خشتی ایران» دسترسی پیدا نکردیم.

دکتر سرفراز کتاب مهم و ارزنده دیگری به نام

«بیشاپور» را در دست چاپ و انتشار دارد؛ این

اثر که به همت گروه باستان‌شناسی انتشارات

سمت در دست انتشار است، حاضری

کاوش‌های سالیان متمادی استاد سرفراز در

این منطقه از کشورمان است.

تنگه معروف «تنگ ور» یکی از بندهای صعب العبور ناحیه غربی ایران است که در جبهه شمالی آن، «قریه پلنگان» قرار دارد و ناحیه جنوبی آن به منطقه اورامانات منتهی می شود.

در شمال این در بند و در سینه کوه رفیع زینانه، نقش برجسته و کتیبه ای میخی از دوره ای تاریخی به یادگار مانده است. که تا سال ۱۳۳۷ ناشناخته مانده بود. استاد سرفراز و همکارانش در این سال، با زحمت فراوان و بایاری چند نهاد و سازمان، کوشش فراوانی برای عکسبرداری و معرفی این اثر انجام دادند که مشخصات و شرح کامل آن در این اثر بررسی شده است.

استاد سرفراز معتقد است: تا زمانی که متن این کتیبه مطالعه نشده و کیفیت و مفاد متن خط میخی آن روشن نشود، در مورد قدمت این اثر نمی توان اظهار نظری قطعی نمود و احتمال می دهند که این تصویر و کتیبه میخی آن، احتمالاً مربوط به اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول پیش از میلاد باشد. وی در مورد اقوام ساکن در این منطقه می نویسد: «... در این زمان در حواشی کوههای زاگرس تا منطقه لرستان، اقوامی به نام «کاسی ها» ساکن بودند که مدت شش قرن در ایران و بیش از پنج قرن در بین النهرین حکومت می کردند... بنابراین، این اثر، مربوط به دوره پیش از سلسله هخامنشی است.

* تخت سلیمان

تألیف: علی اکبر سرفراز، با همکاری محمد یوسف کیانی، چاپ اول، تهران، پاییز ۱۳۴۷، ۱۸۰ ص، مصور، وزیری.

تخت سلیمان یکی از مناطق کهن و باستانی ایران است که در نزدیکی تکاب و روستایی به همین نام در آذربایجان غربی قرار دارد. این مجموعه، شامل بناهایی است که در اطراف دریاچه ای طبیعی بنا شده و دارای آثار بسیار مربوط به دوره های اشکانی، ساسانی و نیز ایلخانان مغول است.

تخت سلیمان به مدت هشت سال با اشراف پرفسور رودلف نومن، رئیس هیأت حفاری علمی مشترک ایران و آلمان، کاوش شده است. در اثر حاضر، استاد سرفراز به عنوان عضو این هیأت علمی، مهمترین بناهای این منطقه، یعنی آتشکده آذرگشسب را مورد بررسی قرار داده و در کنار آن، تخت سلیمان را نیز که جزو یکی از آثار ثبت شده در فهرست میراث فرهنگی جهانی است، معرفی کرده است.

استاد سرفراز در پیشگفتار خود بر این اثر، با نقد آراء برخی از باستان شناسان می نویسد: «ناگفته نماند، آنچه در این کتاب جمع آوری شده است با آنچه هیأت علمی باستان شناسان آلمانی به طور

به دستور شاپور بر دهانه غاری عمیق در ارتفاعات همان محل، مجسمه عظیمی از سنگ تراشیده شده که می توان آن را در ردیف قدیمی ترین و بی نظیرترین پیکر تراشی این دوره دانست. با توجه به این اثر و جنبه های دیگر، استاد سرفراز بیشاپور را «تخت جمشید» عصر ساسانی دانسته است.

مؤسس سلسله ساسانی (اردشیر پدر شاهپور)، پس از کسب قدرت، پایتخت را از شهر مذهبی و آباء و اجدادی استخر به تیسفون منتقل کرد و در کنار آن شهری به نام «به اردشیر» ساخت. انوشیروان نیز در بین النهرین برای اسرای روم شرقی، شهری به نام انطاکیه خسرو ساخت. قباد نیز شهری به نام «به قباد» احداث نمود.

استاد سرفراز در این اثر، به شرح کلیات آثار و بناها، حجاری ها، نقش برجسته ها و آثار دیگر پرداخته است و در صفحاتی چند به شرح معماری بیشاپور از ابتدای کشف آثار تاریخی تا استخراج بناها از زیر خروارها خاک اقدام کرده با تصاویر، طرح ها و پلان های متعدد، بر اهمیت این اثر افزوده است.

* راهنمای آثار باستانی جزیره خارک

نوشته: علی اکبر سرفراز. چاپ اول، تهران، ۱۳۵۲، انتشارات سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۴۷ ص، مصور، وزیری.

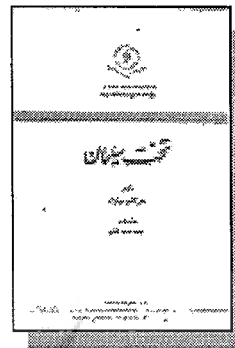
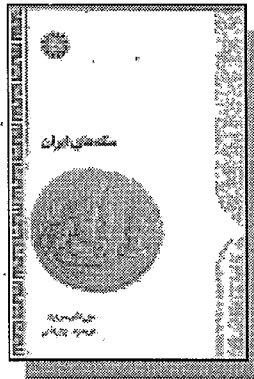
کتاب حاضر، حاصل مطالعات استاد سرفراز در جزیره خارک است. وی طی پژوهشهای خود در این جزیره به مجموعه جالبی از بناهای قبل از اسلام و بعد از آن برخورد کرده است که هر یک از آنها می توانند روشنگر زوایای ناروشن بسیار جالبی از هنر معماری دیرین و فرهنگ ملی باشد.

جزیره خارک در ۳۸ کیلومتری ساحل ایران (بندر گناوه) در خلیج فارس و بخشی از استان بوشهر قرار دارد.

استاد سرفراز در کتاب حاضر، ضمن برشمردن اهمیت باستانی و تاریخی خلیج فارس و استنادات مهم برای اثبات سیادت ایرانیان بر حوزه خلیج فارس، با کشف کتیبه تاریخی خارک که متأسفانه در سال ۸۷ تخریب گردید، بر اقوال برخی از باستان شناسان که می خواستند ساکنان خارک را از آغاز غیر ایرانی جلوه دهند، خط بطلان کشیده است.

استاد در بخشی از مقدمه خود بر این اثر برجسته می نویسد:

کاخ ساحلی کورش در برازجان، که شهری است در کرانه خلیج فارس، به همت هیاتی از باستان شناسان ایرانی و به سرپرستی نگارنده کشف شد. پیدایی این کاخ و تلاشی که در راه پاک سازی و بازپیرایی آن، به نقد جان به ثمر رسید که امید است به

اکمل مطالعه نموده و در آینده منتشر خواهند ساخت، فرق کلی دارد... چون در بسیاری از موارد، نگارنده نظراتی غیر از آنچه هیأت باستان شناسی آلمانی دارند، داشته ام و مخصوصاً در فصل مربوط به آثار مغول این اختلاف عقیده شدت یافته است.

موقعیت طبیعی و جغرافیایی تخت سلیمان / خصوصیات معماری آتشکده آذر گشسب / تخت سلیمان در دوران خلفای عباسی، معماری دوره عباسیان در تخت سلیمان، مغول در تخت سلیمان، آثار مغول در تخت سلیمان / صنعت کاشی سازی و سفالگری، وضع سفالینه های تخت سلیمان / و «مختصری درباره آثار زندان سلیمان» عناوین فهرست این اثرند.

* راهنمای آثار باستان بیشاپور

تهیه کننده: دکتر علی اکبر سرفراز، چاپ اول، مصطفوی، شیراز، ۱۳۵۰، ۲۳ ص، مصور، رقیعی.

بیشاپور، شهر بزرگ ساسانی در دامنه ارتفاعات معروف به «کوهمره» و در فاصله ۲۳ کیلومتری شهر کازرون، در حاشیه رودخانه شاپور و در کنار جاده شاهی احداث شده است.

شهر باستانی بیشاپور در زمان خود حائز اهمیت بسیاری بوده و به تعبیر مؤلف، شاید بتوان آن را در ردیف بزرگترین شهرهای عصر ساسانی دانست که

موقع و در جای خود عرضه شود. کاخ ساحلی کورش از سبک بنا و پیرایه‌ها و آذین‌ها که به تمامی مخلوق فکر و هنر ایرانی است... از سیادت بی چون و چرای هخامنشیان بر دریاها دلالت می‌کنند و نیز حاکی از آن است که به فرمان کورش، شبکه عظیمی از راه دریایی تأسیس شده و ناوگان ایرانی خلیج فارس بر پهنه وسیعی از اقیانوس‌ها نظارت و فرمانروایی می‌کرد، پیش از آن که هرودت مورخ یونانی از ایجاد شبکه راه دریایی دوره داریوش یاد کند.

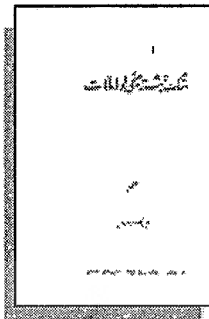
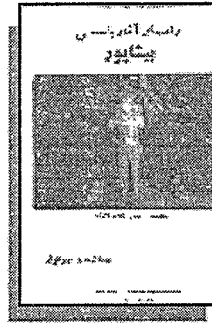
پیدایش خلیج فارس / سوابق تاریخی خلیج فارس / سوابق تاریخی و جغرافیایی جزیره خارک / کهن‌ترین آثار مکشوفه در جزیره خارک «دو دختر یادو خواهر» / آتشکده / معابد و قبور پالمریان (تدمر) / بقایای استخر و باغچه‌های قدیمی جبهه غربی خارک / کلیسای نسطوری خارک / بقعه میرمحمد / مصلاهی میرمحمد / «آرامگاه خضر در خارک» عناوین کتاب را تشکیل می‌دهند.

ویژه‌نامه کنگره باستان‌شناسی پیشاپور

تهیه شده توسط ستاد برگزاری کنگره باستان‌شناسی پیشاپور، چاپ اول، تهران، مهر ماه ۱۳۷۲، ۶۵ ص، مصور، رحلی.

«ویژه‌نامه علمی پیشاپور» در حقیقت نوعی ادای دین و سپاسگزاری از خدمات ارزشمند استاد علی‌اکبر سرفراز است که تنها بیش از ۲۰ سال حفاری و کاوش در منطقه باستانی پیشاپور انجام داده است. در این ویژه‌نامه که از سوی انجمن باستان‌شناسی و جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران تهیه شده است، آثار باستانی و بناهای پیشاپور به صورت تفصیلی همراه با تصاویر متعدد ارائه و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در صفحات پایانی کتاب نیز شرح کاملی از فعالیت‌ها کاوش‌ها، شناسایی و معرفی تپه‌های باستانی که استاد سرفراز طی نیم قرن حفاری در مناطق مختلف ایران صورت داده‌اند نگارش شده و در فرجام، تصاویر جالبی از چگونگی مرمت، حفاری و بازپیرایی آثار توسط استاد نشان داده شده است.

خلاصه‌ای از شرح حال دکتر علی‌اکبر سرفراز کاوشگر و پژوهشگر پیشاپور / سابقه عملیات باستان‌شناسی در ویرانه‌های پیشاپور / معبد آنالهیای پیشاپور / آثار دوره اسلامی پیشاپور / عملیات وصالی و بازپیرایی و نصب ستون‌های یادبود / نقش برجسته تنگ‌قندیل / طرح ۱۵ سئله کاوش‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناسی پیشاپور / فعالیت‌های علمی و فرهنگی دکتر علی‌اکبر سرفراز و «کتاب‌شناسی و توضیحات تکمیلی» بخشی از فهرست عناوین این کتاب‌اند.

مجموعه دروس باستان‌شناسی و هنر دوران تاریخی ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی

تألیف: علی‌اکبر سرفراز: بهمن فیروزمندی. تدوین: حسین محسنی، محمدجعفر سروقدی. چاپ اول، تهران ۱۳۷۳، (چاپ پنجم ۱۳۸۸)، جهاد دانشگاهی هنر، مصور، ۴۲۵ ص، وزیری. از نظر باستان‌شناسی، دورانی که بشر به خط دست‌یافته و آن را در تمدن و هنر به کار گرفته است، دوران تاریخی نامیده می‌شود. در کتاب «باستان‌شناسی هنر» مؤلفان در پی آنند که با بهره‌گیری از تاریخ دراز دامن کشورمان، قبل از مادها و پارس‌ها و تأثیرپذیری آنها از تمدن و فرهنگ و هنر ساکنین قبلی زاگرس، اقوامی چون: «لولی‌بی‌ها»، «گوتی‌ها» و «کاسی‌ها» که در مناطق غربی ایران می‌زیستند، با استفاده از کشفیات باستان‌شناسان، به تبیین همه سویه هنرهای گوناگون دوره مادها، هخامنشی، اشکانی و ساسانی بپردازند.

مطالب کتاب در دو بخش و چهار فصل سامان گرفته و شامل: تاریخ و فرهنگ و هنر دوره‌های ماد، هخامنشی، پارت‌ها و ساسانی است. مؤلفان در هر بخش، ضمن ارائه توضیحاتی جامع، به معرفی آثار معماری و اشیاء تاریخی دوره‌های مزبور پرداخته‌اند. آنها این کار را با ارائه صحنه‌عکس، طرح و نقشه‌ی مربوط به موضوع انجام داده‌اند.

باستان‌شناسی هنر ماد / باستان‌شناسی و هنر هخامنشی / باستان‌شناسی و هنر اشکانی و ساسانی، چهار بخش کتاب را تشکیل داده‌اند. پدید آورندگان این اثر، در شناخت اقوام ساکن در زاگرس و تأثیر آنها بر هنر مادها نوشته‌اند:

«... در مناطق غربی ایران، پیش از آمدن مادها، اقوامی از قبیل: «لولوبی‌ها»، «گوتی‌ها» و «کاسی‌ها» به صورت دولت‌های کوچک شکست خورده که با مردم محلی در آمیخته بودند، زندگی می‌کردند. از طرفی، در بخش غربی آنها و نواحی شرقی آسیای صغیر نیز از ابتدای قرن نهم پیش از میلاد، امپراتوری بزرگ و قدرتمندی به نام «اورارتوها» که پایتخت آنها وان (توشپا) نام داشت، مطرح بودند. اورارتوها دولت مقتداری را تشکیل داده و در بیشتر مواقع، منطقه تحت سلطه و نفوذ آنها تا پیرامون دریاچه ارومیه نیز می‌رسید.

فرهنگ و هنر اقوام فوق‌الذکر، بویژه اورارتوها که از فرهنگ و تمدن کاملاً پیشرفته‌ای برخوردار بودند، در رشد و ایجاد هنر و فرهنگ مادها نقش تعیین‌کننده‌ای داشته و مادها، چه از نظر فرهنگ و چه از لحاظ پیروزی، علیه دشمنان خود، بخصوص آشوری‌ها و تشکیل امپراتوری بزرگ، مدیون اقوام پیش از خود هستند... در این رهگذر، «مانایی‌ها» که در جنوب دریاچه ارومیه استقرار یافته بودند، نسبت به مادها از قدمت تاریخی بیشتری برخوردار بوده و در شکل‌گیری هنر و فرهنگ مادها، بویژه هنر معماری نقش بسزایی داشته‌اند... «ماناها» نیز همچون مادها، شاخه‌ای از اقوام آریایی بوده و از لحاظ فرهنگ با مادها قرابتی داشته‌اند...»

سکه‌های ایران

تألیف: علی‌اکبر سرفراز - فریدون آوزرمان. چاپ اول، تهران، تابستان ۱۳۷۹ (چاپ پنجم ۱۳۸۷)، انتشارات سمت، ۲۹۱ ص، مصور، وزیری. دانش سکه‌شناسی در تحقیقات و کاوش‌های باستان‌شناختی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. قدمت، محل ضرب، جنس و نوع سکه‌ها و آثاری که بر طرفین آنها نقش شده، بیانگر وضعیت اعتقادی، فرهنگی، اقتصادی، دولت، حکومت، خط، آداب و سنن و سیاست حکومتگران و مردم است. به همین خاطر، شناخت سکه به عنوان یکی از مهمترین اسناد معتبر، در مطالعات باستان‌شناختی و تاریخ، اهمیت ویژه‌ای دارد.

در کتاب حاضر، مؤلفان در بررسی اجمالی خود، به چگونگی و تاریخ ضرب سکه‌های ایران پرداخته و اطلاعات تاریخی هر دوره را از قدیمی‌ترین زمان تا دوره زندیه بررسی و تبیین کرده‌اند. سکه در ایران تا پایان سلسله هخامنشیان / تاریخ تکامل سکه / سکه‌های هخامنشی و بعضی

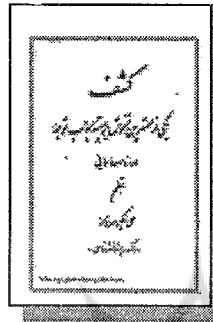
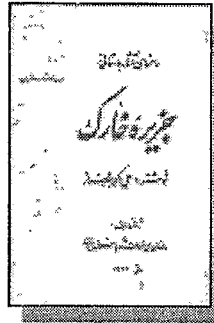
ساتراپ‌ها / سکه‌های اشکانیان و حکومت‌های همزمان / سکه شاهان الیمائی / سکه‌های شاهان خراسن / سکه شاهان پارس / سکه‌های امرای طبرستان / سکه‌های حکام اموی و عباسی در ایران / سکه‌های طاهریان / سکه‌های صفاریان / سکه‌های سامانیان / سکه‌های آل بویه / سکه‌های غزنویان / سکه‌های سلجوقیان / سکه‌های ایلخانان مغول / سکه‌های سربداران / سکه‌های تیموریان / نوشته‌ها و شعارهای دینی بر سکه‌ها / و «تصاویر سکه‌ها» عناوین این اثر را تشکیل می‌دهند.

لازم به یادآوری است که مؤلفان برای سکه‌های هر دوره و حکومتی، مقدمه‌ای تاریخی نوشته‌اند که ضمن آن، مشخصات کلی سکه‌ها، سالشمار فرمانروایی هر پادشاه و سلسله، ضربخانه‌ها و نام و القاب شاهان را آورده‌اند.

این نکته نیز در خور ذکر است که کتاب حاضر، جزو کتب درسی - دانشگاهی قرار گرفته و معادل دو واحد درسی در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد در رشته باستان‌شناسی تدریس می‌شود.

ب، مقالات:

- ۱- «دستوا» شهر بزرگ ساسانی در شوشتر. چاپ شده در مجله باستان‌شناسی و هنر ایران ۱۳۴۵
- ۲- «بیشاپور» شهر تاریخی. چاپ شده در مجله باستان‌شناسی و هنر ایران ۱۳۴۷
- ۳- «میمند» شهر ساسانی در کرمان چاپ شده در مجله بررسی‌های باستان‌شناسی ۱۳۴۷
- ۴- پایتخت شاپور اول ساسانی چاپ شده در مجله خبری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۴۸
- ۵- بناهای خشتی خاک امین دامغان چاپ شده کنگره بناهای خشتی - کتابچه ۱۳۴۹
- ۶- جامع علیشاه تبریزی چاپ شده در مجله باستان‌شناسی، شماره ۵ و ۶ ۱۳۵۰
- ۷- کاخ دیگر هخامنشیان در برازجان چاپ شده در مجله فرهنگ و هنر ۱۳۵۰
- ۸- پناهگاه انسان شکارچی در تنگه چوگان چاپ شده در روزنامه اطلاعات ۱۳۵۰
- ۹- شاهراه دیگری در تاریخ گشوده شد چاپ روزنامه کیهان ۱۳۵۰
- ۱۰- تخت جمشید تازه‌ای کشف شد. چاپ شده در روزنامه اطلاعات، ۱۳۵۰
- ۱۱- کشف نقش برجسته بهرام سوم چاپ شده در روزنامه اطلاعات انگلیسی، ۱۳۵۰
- ۱۲- والرین هرگز ندانی شاپور نبود. چاپ شده در روزنامه اطلاعات انگلیسی، ۱۳۵۰
- ۱۳- راهنمای آثار باستانی ایران چاپ شده در کتاب خانم ماتاسون، ۱۳۵۰
- ۱۴- شهرسازی و شهرنشینی. چاپ شده در

- عینک استخوانی)، روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۲
- ۲۶- آتشگاه، گرمابخش مراسم نیاپیش. چاپ شده در مجله گردش، ۱۳۶۴
 - ۲۷- طرحی نو در معماری ایران باستان. چاپ شده در مجله بنیاد مستضعفان، ۱۳۶۴
 - ۲۸- قدیمی‌ترین مدرسه دوره اسلامی. چاپ شده در کتاب چکیده فارس‌شناسی، مجموعه مقالات ۱۳۷۴
 - ۲۹- مصاحبه با مجله باستان‌شناسی. چاپ شده در مجله پژوهشی دانشگاه و کتاب مجموعه مقالات هسته علمی دانشجویان، ۱۳۷۷
 - ۳۰- روش‌شناسی نقد کتاب‌های تخصصی باستان‌شناسی. چاپ شده در مجله سخن سمت، ۱۳۷۹
 - ۳۱- مومیایی شاهزاده هخامنشی. چاپ شده در روزنامه ایران سال ششم، ۱۳۷۹
 - ۳۲- راز لوح‌های گمشده. چاپ شده در روزنامه ایران سال ششم، ۱۳۸۰
 - ۳۳- اینها الماس‌اند، سنگ نیستند. چاپ شده در مجله نسیم بوشهر، ۱۳۸۰
 - ۳۴- نقش برجسته ذیح اسلامی در قرآن. چاپ شده در کتاب قصص قرآن مجید در باستان‌شناسی بی‌آزارشیرازی، ۱۳۸۱
 - ۳۵- اکتشافات اخیر باستان‌شناسی در خلیج فارس. چاپ شده در روزنامه میراث فرهنگی بوشهر - مجموعه مقالات، ۱۳۸۴
 - ۳۶- کاخ کورش در حاشیه خلیج فارس. چاپ شده در مجله سخن سمت ۱۳۸۴
 - ۳۷- صیراف. چاپ شده در کنگره صیراف‌شناسی (مجموعه مقالات).
 - ۳۸- به یاری سمت، کتاب‌های خوبی تألیف شد. چاپ شده در انتشارات - سخن سمت، ۱۳۸۵
 - ۳۹- چشمه عمارت بهشهر. چاپ شده در مجله پژوهشی باغ نظر، ۱۳۸۵
 - ۴۰- نوسازی بناها - تخریب هر چه بیشتر. چاپ شده در «ایسنا» میراث فرهنگی - مقاله درباره فیروزآبادی، ۱۳۸۵
 - ۴۱- کاوشهای چرخاب برازجان. چاپ شده در ضمیمه گزارش عملکرد پژوهشکده باستان‌شناسی، ۱۳۸۵
 - ۴۲- پیدایش کتیبه میخی فارسی باستان در خارک. چاپ شده در روزنامه اعتماد ملی، شماره ۲۱۷ - ۱۳۸۶
 - ۴۳- کورش ذوالقرنین در پارس جنوبی. چاپ شده در روزنامه اعتماد ملی، شماره ۲۱۷
 - ۴۴- عدالت اجتماعی را از بازنشستگان شروع کنید. چاپ شده در روزنامه اطلاعات، شماره ۱۲۸۶، ۱۳۸۶

- کتاب (مجموعه مقالات) جهاد دانشگاهی به کوشش دکتر کیانی، ۱۳۵۰
- ۱۵- مرمت بنای یادبود شاپور «کتابچه» از انتشارات مجله (آگاهی‌نامه)، ۱۳۵۰
 - ۱۶- کشف کاخی از کورش کبیر در ساحل خلیج فارس. چاپ شده در مجله بررسی‌های تاریخی، ۱۳۵۰
 - ۱۷- نجات بخشی نقش برجسته‌های تنگه چوگان چاپ شده در کارنامه ده ساله سازمان ملی باستان‌شناسی کشور، ۱۳۵۰
 - ۱۸- شهر مهم، بزرگ و باشکوه ساسانی. چاپ شده در مجله خبری فرهنگ و هنر، ۱۳۵۱
 - ۱۹- نقش برجسته‌هایی که دوباره ظاهر شدند چاپ شده در مجله هنر و مردم، ۱۳۵۲
 - ۲۰- سومین مجمع باستان‌شناسی (گزارش)، چاپ شده در مرکز باستان‌شناسی ایران، ۱۳۵۴
 - ۲۱- نقش برجسته‌های تنگه چوگان. چاپ شده در مجمع سالانه کاوش‌های باستان‌شناختی، ۱۳۵۴
 - ۲۲- بیشاپور یادگار عصر ساسانی. چاپ شده در روزنامه اطلاعات، ۱۳۵۶
 - ۲۳- آیا مسجد سلیمان یک نیایشگاه مهری است؟ چاپ شده در مجله اداره کل حفاظت آثار باستانی، ۱۳۵۷
 - ۲۴- شگفتی‌های بیشاپور. چاپ شده در مجله اداره کل حفاظت آثار باستانی، ۱۳۵۷
 - ۲۵- حفاری‌های علمی در «یانیک‌تپه» (کشف